KÖROĞLU DESTANINDA HZ. ALİ

Hz. Ali In The Epic of Köroğlu

Zekeriya KARADAVUT*

Öz

Destan kahramanlarına zor durumda kaldıkları zaman olağanüstü varlıkların ve olağanüstü kişilerin yardım etmesi sık görülen bir durumdur. Türk halk anlatmalarında kahramanın zor durumda kaldığı zaman en büyük yardımcısı Hızır olmuştur. Köroğlu destanının pek çok eş metninde ise kahramanın yardımcısı görevini Hz. Ali üstenmiştir. Hz. Ali Hz. Peygamber'in himayesinde bulunarak O'nun terbiyesinde büyümesi, Hz. Muhammed'e iman edenler arasında ilk sırada yer alması ve İslam'ı ilk kaynaktan öğrenmesi, hicret gecesi Hz. Muhammed›in yatağına yatması, kızı Fatıma ile evlenmesi, Bedir, Uhud, Hendek, Hayber gibi savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermesi; Hz. Muhammed'in 'İçinizde bu, benim kardeşim, vasim ve vekilimdir. Onun sözlerini dinleyiniz ve kendisine itaat ediniz. Bu işe amcamın oğlu varis oldu.' vb. gibi sözlerinden dolayı, İslam toplumlarında özellikle de Türklerde mezhep farkı olmaksızın büyük bir saygı ve hürmetle anılmış, tarihi ve kutsal kişiliği yanında, mitolojik kişiliğe de bürünmüştür. Durum böyle olunca da Hz. Ali Türk folklorunun pek çok türünde ya birinci dereceden kahraman, ya da asıl kahramana yardım eden bir karakter olarak yer almıştır. Türk dünyasının hemen her bölgesinde anlatılan Köroğlu destanı da Hz. Ali'nin Köroğlu'na yardım eden olağanüstü yardımcılar arasında yer aldığı bir destandır. Hatta destanın doğu/Türkistan varyantları olarak kabul ettiğimiz Türkmen, Kazak, Özbek ve Uygur varyantlarında Köroğlu'nun Köroğlu olarak nam kazanıp ünlenmesinde Kırat kadar Hz. Ali›nin de payı vardır. Destanın Türkmen varyantında Hz. Ali›nin de içlerinde bulunduğu kırklar/üç yüz altmış erenler tıpkı bir şaman adayı gibi, Köroğlu›nun karnını yararak iç organlarını yıkayıp temizler nurla doldurup tekrar yerine koyarlar. Hz. Ali Köroğlu›nun kaçan tayını bulup ona teslim eder. Bu durum destanda; «Hz. Ali, Allah›ın aslanı bir nara attı. Tay anasının yanına gelir gibi kişneyerek geldi» cümleleriyle ifade edilir. Köroğlu, destanın Uygur varyantında Hz. Ali›nin nefes oğlu olarak dünyaya gelir. Hz. Ali Köroğlu›nun annesini görünce, ‹şu hanım benden bir çocuk doğursa› diye içinden geçirir ve hanım hamile kalır.

Hz. Ali Köroğlu destanın varyantlarında; Allahın Aslanı, Pîr, Pîr-i Zeberdes, Pîr-i Yezdan, Şîr, Şîr Hüda, Şah-ı Merdan, Şir-i Dergâ, Ali Ermiş, Ali Mükerrem sıfatlarıyla anılır. Destanda zor durumda kalan Köroğlu sık sık Hz. Ali'yi yardıma çağırır. Hz. Ali Köroğlu destanında Hızır görevini üstlenir. Kahramanı zor durumlardan kurtaran görünmeyen bir kuvvet olarak yer alır. Köroğlu, Hz. Ali sayesinde destanda kurtarıcı kahramandan adaleti sağlayan kahramana dönüşür.

Köroğlu destanının varyantlarında kahramanın düşmanlar arasında sık sık Kızılbaşların sayılması ve buna rağmen Hz. Ali'ye duyulan sevgi ve saygı ve hatta ona verilen olağanüstü değer dikkat çekici bir durumdur. Yapılan incelemede düşmanı Kızılbaş olarak adlandırmanın ve Hz. Ali'ye duyulan sevgi ve saygının mezhepsel bir tercih olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Köroğlu, Köroğlu destanı, Hz. Ali, olağanüstü yardımcı

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Türkiye, zkaradavut@yahoo.com

Abstract

It is common for extraordinary characters and extraordinary people to help the heroes of the epic when they are in a difficult situation. While the hero is in a difficult position in Turkish folk stories, Hızır is a great helper. Many of the co-text of the epic of Köroğlu the hero's helper role is undertaken by Hz Ali. Hz. Ali Hz. Prophet 's patronage by growing under the patronage of him, Hz. Ali In the first place among those who believe in Muhammad and learning Islam from the first source, hicret night Hz. Ali slept in Hz. Muhammed's bed, marrying her daughter Fatima, Great heroism in battles such as Badr, Uhud, Hendek and Hayber; Hz. Muhammed said: " This is for me, my brother, my proxy, and my deputy. Listen to your words and obey him. This is my uncle's son, and this is his duty. " etc. It has been commemorated with great respect and respect in Islamic societies, especially in Turks, In addition to its historical and sacred personality, he also became a mitochological personality. As such, Ali has taken part in many types of Turkish folklore, either as a first-degree hero or the helper of main hero.. Epic of Köroğlu described in almost every region of the Turkish world Hz. Ali is a epic in which he is one of the extraordinary assistants to help Köroğlu. Even in the Turkic, Kazakh, Uzbek and Uighur variants, which we accept as the eastern / Turkestan variants of the epic, Ali's share in the popularity of Köroğlu is as large as Kirat. In the Turkmen variant of the epic, the forty people / three hundred and sixty saints, including Hz. Ali, are just like a shaman candidate, They Clean Köroğlu's belly, rinse the internal organs and cleanse them, they fill it with divine light and put it back in place. Hz. Ali finds Köroğlu's fleeing foal and delivers it to him. This situation in the epic; "Ali, Allah's lion threw a nara. Just like a foal coming to his mother." is expressed. In the Uighur variant of the epic, Köroğlu born to son of Ali's breath. When Hz. Ali Köroğlu's mother saw and thought ; "If only she gives birth to a child from me" and the lady becomes pregnant.

In the variants of Epic of Köroğlu, Hz. Ali as known for these adjectives; The Lion of Allah, Pîr, Pîr-i Zeberdes, Pîr-i Yezdan, Şîr, Şir Hüda, Şah-ı Merdan, Şir-i Dergâ, Ali Ermiş, Ali Mükerrem. When Köroğlu is in a difficult situation in the epic, he is frequently calls Hz. Ali for help. Hz. Ali takes over role of Hızır in the epic of Köroğlu It takes place as an invisible force that saves the hero from difficult situations. Köroğlu becomes a hero providing justice through Ali in the epic.

In the Köroğlu epic variants, among the enemies of the hero are often counted the Kizilbash and yet the love and respect for Ali and the extraordinary value given to him is remarkable. In the investigation, it was determined that the enemy would be called Kızılbaş and love and respect for Ali was not a sectarian preference.

Keywords: Köroğlu, epic of Köroğlu, Hz. Ali, extraordinary helper

Köroğlu destanı hemen hemen bütün Türk boyları ile uzun asırlar boyunca Türklerle komşu olarak yaşamış ve Türk kültür coğrafyası içinde bulunan Gürcü, Ermeni, Tacik, Arap, Acar (Gürcü dilinde), Abhaz ve Afganlılar arasında da anlatılan bir destanımızdır. Köroğlu destanın Türk olmayan varyantlarının çoğu, mesela Ermeni ve Gürcü varyantları tercüme, tebdil ve sonunda da özümseme yoluyla ortaya çıkmıştır. Bundan başka Köroğlu destanı İngiliz, Fransız, Alman, Rus, Fars, Macar, Bulgar, Çek ve Slovak gibi başka dille-

re de tercüme edilmiştir. Köroğlu destanı, çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olduğu için, anlatıldığı her bölgenin tarihî, kültürel ve coğrafîk özelliklerini bünyesinde taşıyarak eş metinler şeklinde varlığını devam ettirmiştir. Köroğlu destanının eş metinleri pek çok unsuru bakımından birbirine benzemekle birlikte, özellikle Köroğlu'nun doğuşu kolu esaslı bir tasnife gidildiğinde doğu ve batı eş metinleri olarak ikiye ayrılabilmektedir. Doğu yani Türkistan varyantlarında (Kazak, Özbek, Türkmen, Uygur bu gruba dâhildir) Köroğlu ölmüş annesinin vücudundan mezarda doğar. Bundan dolayı da adı Goroğlu/Göroğlu'dur. O ayrıca bir bey, padişah çocuğudur. Batı varyantlarında ise (Azerbaycan, Türkiye, Kırım, Bulgaristan) babasının gözleri kendisine hizmet ettiği bey/paşa tarafından kör ettirildiği için Köroğlu'dur. Ve o halktan birinin, bir seyisin oğludur.

Destan kahramanları çoğu zaman olağanüstü şartlarda dünyaya gelmiş, yaşadığı zamana göre yaşıtlarından çok daha büyük ve olağanüstü işler başaran kişilerdir. Onlara yüklendikleri büyük işlerde epik geleneğe göre birtakım olağan ve olağanüstü güçler yardım eder. Olağanüstü yardımcı tipi, destanlarda kahramanların karşısına çoğunlukla onların zor durumda kaldıkları zaman ya kahramanın yardım isteğiyle, ya da doğrudan kendiliklerinden ortaya çıkar, onlara yardım ederler. Bunlar bazen kahramanların gelecekte karşılaşacakları engeller hakkında bilgi verir, yol gösterir ve yardımcı olur.

Türk epik geleneğinde destan kahramanına hayvan donunda yardım edenlerin başında bozkurt gelir. Oğuz Kağan destanında Uluğ Türk, Dede Korkut hikâyelerinde de Korkut Ata akıl danışılan, yol gösteren olağan yardımcılardır. Türk mitolojisinin Ala atlı yol tanrısı coğrafya ve medeniyet değişikliği ile Hızır'a dönüşmüş bir yardımcıdır.

Köroğlu destanında da kahraman Köroğlu'nun kıratı onun en büyük yardımcısıdır. Diğer olağanüstü yardımcılar arasında Hızır, Gavıs Gıyas, çilten ve on iki imam ve Hz. Ali yer alır. Hz. Ali'nin destan kahramanına yardımcı olması sadece Köroğlu ile sınırlı değildir. Özellikle Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarının destanlarının pek çoğunda Hz. Ali olağanüstü yardımcıların başında yer alır. Hz. Ali sadece Orta Asya'da olağanüstü yardımcı olarak kalmamış, Anadolu'da da Türk folklorunun pek çok türünde ya birinci dereceden kahraman, ya da asıl kahramana yardım eden bir karakter olarak yer almıştır.

Hz. Ali daha küçüklüğünden itibaren Hz. Peygamber'in terbiyesinde büyümüş ve Hz. Muhammed'e iman edenler arasında ilk sırada yer almıştır. Hz. Ali›nin Hicret gecesi Hz. Muhammed'in yatağına yatması, kızı Fatıma ile evlenmesi, Bedir, Uhud, Hendek, Hayber gibi savaşlara katılarak büyük kahramanlıklar göstermesi; Hz. Muhammed'in birtakım övücü sözlerine mazhar olması gibi özelliklerinden dolayı İslam toplumlarında özellikle de Türklerde mezhep farkı olmaksızın büyük bir saygı ve hürmetle anılmış, tarihi ve kutsal kişiliği yanında, mitolojik kişiliğe de bürünmüştür.

Köroğlu destanındaki dini unsurları değerlendiren Boratav, Hz. Ali için, "Köroğlu'nda ve diğer hikâye ve destanlarda bazen Hızır'ın yerini tutan dini şahsiyet, Türklerin adeta milli destan kahramanı yaptıkları Hz. Ali'dir." cümlesini kullanarak Hz. Ali'nin özellikle Türkmen varyantlarında destanî bir kimliğe büründüğünü belirtir. (Borotav, 1984: 90).

Hz. Ali kültü Köroğlu destanının özellikle Doğu varyantlarında çok geniş bir şekilde yer alır. Fuzuli Bayat, bunu Hz. Ali sevgisi ile beraber destanın halk sufizmi katmanını açmağa yardımcı olduğunu, âşık, bakşı repertuarında Köroğlu Destanı'nın yeniden revize edilerek Hz. Ali kültü üzerinde kurulduğunun bir kanıtı olarak değerlendirir. Hz. Ali, Köroğlu destanının Azerbaycan varyantlarında, Şiilerin; Özbek, Türkmen, Kazak, Tacik, Karakalpak varyantlarında ise Sünnilerin koruyucusu rolündedir (2009: 151). Nitekim Köroğlu Destanı'nın Azerbaycan varyantlarında hem Köroğlu hem de delileri defalarca Şiî olduklarını söylerler, hatta Paris varyantında Şii olduklarını bizzat Köroğlu'nun babası Mirza Sarraf söyler: "Mirza dedi, oğlum men burada öleceyem. Ona göre ki, ata-oğul her ikimiz şiyeyik (Abbaslı, 2005: 18). Oysa Orta Asya varyantlarının tamamına yakınında ise Köroğlu'nun dedesini esir alan, onlara zulüm eden Kızılbaşlardır.

Hz. Ali, gerek gerçek, gerekse efsanevi kişiliği ile İslam toplumlarında ezilenlerin savunucusu, gücün, kudretin simgesi haline gelmiştir. O, mazlumların yanında yer alarak zulme ve zalime karşı çıkmış,imanı, inancı yolunda savaşan büyük insan, büyü kahraman, büyük fikir adamı mertebesinde değer kazanmıştır. Bu bakımdan Fuzuli Bayat Köroğlu›nun Hz. Ali tarafından korunmasını, sırtının sıvazlanmasını, beline Zülfikar'ın bağlanmasını, pîrinin Hz. Ali olarak tarif edilmesini kurtarıcı kahramanın adaleti koruyan kahramana dönüşmesinin önemli delilleri olarak değerlendirir.(Bayat, 2009: 151).

Türk epik geleneğinde, özellikle de İslamiyet'in kabulünden sonraki destanlarda Hızır, Hz. Ali, kırklar gibi din büyüklerinin ve olağaüstü varlıkların kahramanların yardımcıları arasında yer almaları sık görülen bir durum olmuştur. Bunlara destanların Orta Asya varyantlarında Gavı, Gıyas, çiltenler ve 12 imamın da eklendiği görülmektedir. Hz. Ali kültü ana hatlarıyla bir bütün olmakla birlikte destanın olay örgüsü içinde Hz. Ali'nin ortaya çıkışı ve üstlendiği fonksiyonlar bakımından Doğu ve Batı varyantları ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Köroğlu destanın Doğu varyantlarında Hz. Ali önemli bir yardımcı kahraman rolündedir. O, daha kahraman dünyaya gelmeden onun kaderinde ve gelecekteki mücadelelerinde yönlendirici ve koruyucu rol oynar. Destanın Uygur varyantında Hz. Ali Köroğlu'nun babası fonksiyonundadır. Köroğlu onun bir sözüne bağlı olarak dünyaya gelmiştir. Hz. Ali Çembil şehirinde gezerken Ahmed Han bacısı Zulper Ayım'ı görür ve "şu ayyüzlü kız benden bir çocuk doğursa" diye içinden geçirir. Olay destanda şu şekilde verilir.

> *"Çembil (Çamlıbel) isimli bir şehir vardı. Ourayı Ehmed Han adlı bir padişah yönetiyordu. Onun emri civardaki kırk kadar padişaha geçerdi. Ehmed Han'ın yanında Ay Han, Kün Han, Bulbul Han, Çingishan, Esen Han adlı padişahlar vardı. Bu Ehmed Han'ın Zulper Ayım adlı bir kız kardeşi vardı.. Zulper Ayım ergenlik çağına girmiş olmasına rağmen o zamana kadar yanına bir erkek sinek bile yaklaşamamıştı. Zulper Ayım'ın güzel bir has bahçesi vardı. Zulper Ayım bu bahçede daima kendisine hizmet eden seksen kadar cariye ile birlikte yeşerdı. Bu cariyeler saz çalarak Zulpar Ayım'ı eğlendirirler ve kendileri de eğlenirlerdi.*
>
> *Zulper Ayım bir gün bahçedeki taht üzerinde oturup saçını tararken, düldülüne binmiş oradan geçmekte olan Hz. Ali'nin gözü bu güzel kıza ilişti. ve kendi kendine; "şu ay yüzlü güzel benden bir çocuk doğursa, ne iyi olurdu!..." diye iç geçirerek yoluna devam etti. Zulper Ayım da ondan hamile kaldı.*(Mehmet, 2011: 19).

Hz. Ali'nin alaca baytalının mezarda doğan Köroğlu'u emzirmesi, Hz. Ali'nin seyisi Kanber dede'nin kahramana ad vermesi bu varyanttaki Hz. Ali unsurlarıdır.

Bu şekilde dünyaya gelen kahraman mücadelelerinde zorda kaldığı durumlarda sürekli Hz. Ali'den yardım görür.

Kazak varyantında ise Köroğlu'nun dünyaya geleceği annesine hamileliği döneminde bildirilir. Annenin hamile iken öleceği, Köroğlu'nu ölü vücuttan mezarda dünyaya getireceği Hızır, çiltenler ve Hz Ali tarafından anneye rüyasında söylenir.

Hamile olup doğum günü dayandı,
Çaresi var mı vermezse ömür beyanı?
Bir gün uyuyordu Akanay,
Kırklar düşte verdi ayanı.

Dedi: "Bizler-Gavıs, Gıyas, kırkşilten,
Kulak ver sal söz söyleyeceğim, dedi, ben!
Bitti vaktin, gideceğin gün dayandı,
Bu dünyada duramazsın, yavrum, sen! (Karadavut, 2002: 208)

Kırklar, Gavıs, Gıyas, Hızır ve Hz. Ali Köroğlu'nun doğumunda da mezarın başında bekler, süt ve yemişle oğlanı beslerler. Daha sonra tekrar Akanay'ın rüyasına girerek oğlana yoldaş olacaklarını, sıkıştığı yerde yardım edeceklerini, endişelenmemesini söylerler. Korğlu da sıkıştığı yerde çiltenler ve pirini anıp onları yardıma çağırarak Kızılbaşlarla mücadelesine devam eder.

Yavruna yoldaş olacağız
Sıkıştığı yerde, belli.
Çocuğa adını biz koyduk-
"Körden çıkan Köruğlı

Köroğlu Destanın Doğu varyantlarında Hz. Ali kültünün en yoğun işlendiği varyant Türkmen varyantıdır. Burada Köroğlu Hz. Ali, Hızır ve kırklar sayesinde gelecekteki Köroğlu olur. O, *Yiğit nefesiyle doğmuştur*. Destanda Köroğlu'nun Hızır, Hz. Ali ve Kırklarla karşılaşması o 13-14 yaşındayken kaybolan atını aradığı sırada gerçekleşir. Araz çayının kenarında otlayan at birden nehrin karşı tarafına geçer. Atın kaybolduğunu düşünen Köroğlu dedesine gelip öfkelenince, dedesi:

-Otur, oğlum, sabret. Tay hiç bir yana gitmez. Oğlum bir gömme çörek pişir. Yarısını bana ver, yarısını kemerine koy. Tayın peşinden kıbleye doğru gidiver. İki gün yol yürüyüp üçüncü gün bir çınarın dibine varacaksın. Varsan ki bir ak sakallı dede namaz kılmaktadır. Var da namazına uy. Yatsı vakti on iki kişi olur. Gece yarısı kırk kişi olur. Sabaha yakın üç yüz altmış erenler orada toplanırlar. Orada tayını eline verirler, oğlum.

Rövşen:

-Pekala, iyi,dedi. Bir gömme çörek pişirip yarısını dedesine verdi, yarısını da beline koyup tayının peşinden kıbleye doğru gidiverdi. İki gün yol

yürüyüp üçüncü gün bir çınarın altına geldi. Varsa ki bir aksakal namaz kılıyor. Hemen namazına uydu. Birden on iki kişi oldular. Gece yarısı kırk kişi oldular. Sabaha yakın üç yüz altmış erenler burada toplandılar. Buraya gelirken yorulan oğlan, bir kenarda uyuya kaldı. Erenler toplanıp: "Bu oğlan kim, bu oğlan kim? diye konuştular. O anda Hızır aleyhisselam: "Bu bizim nefes oğlumuzdur" deedi..

-Senin nefes oğlun ise, bu kimin evladı? diye sordular.

-Bu Adı Beg sultanın oğlu, Cıgalı Beg'in torunu.

-Allah'ım, bu oğlan sıradan insanın evladı değilmiş. Biz, şimdi toplanmışken, dağılmadan, bu oğlanı muradına erdirsek nasıl olur?

-İyi olur diyerek erenler konuşup Rövşen'i yattığı yerde bayılttılar, karnını kestiler, ciğerini, içini yıkayıp temizleyerek nurla doldurdular. Tekrar yerli yerine koydular. Bütün erenler dua ettiler. Rövşen aksırıp yerinden kalkıverdi. Ona kırkı bir bardak şerbet verdiler. Onu içip mest oldu. Rövşen yine yıkıldı. Yine erenler dua ettiler. Tekrar aksırıp yerinden kalktı. Sonraki kalktığında: "İmdat, tayım!" dedi.

Hazreti Ali, Allah'ın aslanı pir bir nara attı. Tay, anasının yanına gelir gibi kişneyerek geldi. "İşte, oğlan, tayın" deyip onun yularını eline verdiler. "Hey, Hızır aleyhisselam, sen, bizim nefes oğlumuz diyorsun. Bu oğlanın meskeni çölde görünüyor. Biz bunu kapı kapı dolaştırmayalım. Atının ve kendinin üst -başını burada halledelim" dediler. Erenler, bunun atına terini alması için kadifeden terlik sardılar. Altın kaşlı eyer, altın işemeli saçak elbise, eyere yelek ve çift aylı yular bağladılar. Zümrüt işlemeli göğüs kayışını başına yerleştirdiler. Kendine de deri çizme, kıymetli kemer, kunduz derisinden başlık, işlemeli kadife kaftan giydirip: "Oğlan, bin atına, sen atını ve kendini öven bir türkü söyle. Senin gönlün çiftçilikte mi, âşıklıkta mı, kahramanlıkta mı yoksa mollalıkta mı? Senin niyetini bir anlayalım" dediler.

Köroğlu niyetini ve isteklerini söyler. Evlat dilemediği için çocuğunun olmayacağını öğrenince çok üzülür.

…..

-Oğlum, sen üzülme, ben sana bir nefes edeyim, ta kıyamet ahır -zaman oluncaya kadar, adın yedi yaşından yetmiş yaşına kadar bütün insanların dillerinden düşmesin, adın yerin dibinde yatmasın! diyerek nefes etti. Yeniden:

-Benden sana hediye olsun diyerek Rövşen'in beline keskin kılıç taktı.

-Ey, Hızır aleyhisselam, sen bizim nefes oğlumuz diyorsun. Bunun adı nedir?

-Bunun adına Rövşen diyorlar.

-Allah, koç yiğide yakışacak at değilmiş. Kadın adına benziyor.

-Karanlık yurttan aydınlık yurda çıktığı için Rövşen dediler de!

-Ya, öyleyse mezardan çıktı desene. O zaman bunun adı Göroglı olsun-diye, Göroglı adını koydular. (Karadavut, 2002:417)

Hünkâr Şahtan, Reyhan Arap'tan ve diğer düşmanlarından intikamını almasını öğütleyen Hz. Ali bu olaydan sonra Köroğlu'nun olağanüstü koruyucusu ve yardımcısı olmuştur. Köroğlu Hz. Ali'nin piri olduğunu kendisi de sık sık ifade eder:

Bilin, benim pirim mertlerin merdi
El kaldırıp bize hayır dua etti
Ben gerçek bir Ali Talibi
Tekeli Türkmenli ildenim ben! (Şahin, 2011: 311)

Köroğlu'nun Hz. Ali ve diğer olağanüstü kişilerle karşılaşması Özbek varyantında da Türkmen varyantıyla benzerlik gösterir.

Karakalpak varyantında da olayların gidişatına yön veren Göruğlı'na yol gösteren, onu zorluklardan kurtaran görünmeyen kuvvet Hz Ali'dir. Metinlerde Hz Ali; "Pir, Şir, Pir-i Yazdan, Pir-i Zaberdes, Şah-ı Merdan, Şir-i Derga, Ali Ermiş, Allah'ın Aslanı, Ali Mükerrem, Hz Ali Şer-i Cabbar" olarak geçmektedir. Hz. Ali, metinlerde Hz. Hızır görevini üstlenmiştir. Her zaman yardıma hazırdır. Sık sık zor durumda kalan, başını derde salan Göruğlı, Hz. Ali'yi imdadına çağırır. Manevi olarak Göruğlı'na güç verenler Allah, Hz Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hızır, üçler, yediler, kırklar, üç altmış erenler, pirlerdir. Bunların içinde Hz. Ali'nin özel bir yeri vardır. Göruğlı'nın umudunun tükendiği, gücünün kesildiği anda Hz. Ali imdadına koşar. Hz. Ali'den aldığı nefes, ses ve şevkle kendine gelir. Kaybolan bilinci, yok olan gücü kudreti vücuda gelir. Göruğlı'nın Hz Ali'yi görmesi, sazını çalarken adını zikretmesi, kurtuluşun ifadesidir.

Äwez'in Evlenişi kolunda, Gürcistan'a doğru yol alan Göruğlı, bu ortama yabancıdır. Bu bilinmez, sisli ortamdan Hz. Ali'nin yardımı ile çıkacaktır:

"…Hasılı Göruğlı, atına kamçı vurup bir nice yol aştı. Bir gün önü karanlık, arkası duman, yol ayaz görünmez oldu. Göruğlı aklını yitirdi, yolundan şaştı. Atından yere düştü. O vakit aklına piri geldi. Pirlerden yardım isteyip, bir söz dedi:

Biz hep yad ederiz Kadir Allah'ı
Äwezcan'ın yarini bulamadım.
Şir-i Derga olmuş Hz. Ali
Gönül maksadına eremedim.
…"

O vakit Hz. Ali Şah-ı Merdan göründü. "Korkma oğlum." deyip arkasından itti. İşte o zaman duman açıldı, alem aydınlandı. (Ok, 2018: 51)

Köroğlu destanının Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve Paris varyantlarında Hz. Ali saygı ve hürmetle anılır. Köroğlu Kıratı övdüğü zamanlarda bazen onu Hz. Ali'nin Düldül'üne benzetir. Maraş rivayetinde Hz. Ali ile ilgili şöyle bir söz söylenir: Hz Ali'den kalma erkandır/Eyilik ettiğinden sakın kendini. Paris nüshasında Hz. Ali Şii tarikatı hususunda rivayetler aksini söyler. Burada Köroğlu'nun babası Şii gibi gösterilir. Köroğlu babasının vasiyetine göre onu Meşhed'de defnediyor. "Mirza dedi, oğlum men burada öleceyem. Ona göre ki, ata ve oğul her ikimiz şiyeyik. (Abbaslı, 2005:18) Tiflis nüshasında da Şah-ı Merdan, Ağam Ali, Pirim, Şahlar Şahı gibi ifadelerle Hz. Aliye sık sık müracaat edilir. "Sığınuram şahi-merdan Ali'ye", "Şahlar şahı Ali versin muradım." ifadeleri de bu nüshada Hz. Ali için kullanılan ifadelerdendir. Ayrıca nüshada "Biz şie ehlüyük"

Koroğlu, babası Mirza Sarraf'ın gözlerini kör ettiren Türkistan padişahı Sultan Murat'tan intikam almak için onunla karşılaştığında oğlanın atını ve yiğitliğini gören padişah ona başkomutanlık teklif eder. Koroglu ise

Koroğlu deyir ki, yetişdim cana
Men serimi tüp eylerem çovqana
İnşallah gederem mülk-i İran›a
Ollam Ali kullarının yekrengi

diyerek mezhebi endişeden dolayı İran'a gitmek istediğini bildirir. "Ya Ali" diyerek düşmana saldırır. Destanın devam eden kısımlarında babasının yanına giden Koroğlu'na babasının isteği üzerine Herat yakınlarında bir adaya giderler. Baba fal kitabına bakarak gözlerinin nasıl iyileşeceğini Koroğlu'na

söyler. Oğlan babasının dediğini yapmaz. Babanın gözleri açılmaz. Baba bu arada ölümünün yakın olduğunu söyler. Oğlan babasını Meşhed'e kadar getirir. Baba: "Oğlum, men burada öleceyem. Ona göre ki, ata-oğul her ikimiz şieyik." der. Oğluna Azerbaycan'a dönmesini, oradan İran'a şahın yanına gitmesin ve onun emrinden çıkmamasını vasiyet eder (Abbaslı, 2005:18)

Köroğlu Destanı'nın Tiflis nüshası Tebriz varyantında da kahramana yardım edenin, dolayısıyla onu kahraman yapanın Hz. Ali olduğu birçok yerde dile getirilir. Destanın beşinci meclisinde Köroğlu Van'a sefere giderken:

Koroğlunun ihlası var
Öz yarına vefası var
Ali kimin arhası var
Menim ilen geden, gelsün

mısralarıyla Hz. Ali tarafından kayrılıp kollandığını söyler (Tofik Kızı, 2005: 99). Destanda Şahlar şahı Ali versün muradım (303), Sığunaram Ali kimin şahime (335), Şahlar şahı Ali *kimün servere* (471), *Ağam Ali kömeğimdür dalımda* (539) mısraları Hz. Ali için söylenmiş mısralardır. Yine aynı varyantın birinci meclisinde Koroğlu'nun kardeşliği Hace Yakup Erzurum'da saz çalıp türkü söyleyen aşığın Ömer adına para istemesi üzerine, ona mezhebini sorar. Aşık da Şii olduğunu söyler. Hace Yakup: "O zaman niçin Ömer adına para istiyorsun", deyince aşık da bu vilayet Sünni vilayetidir. Ali adına para istesem beni helak ederler, diye cevap verir. Hace Yakup aşığı kardeşliği Celali Koroğlu'nun yanına Çenlibel'e götürür. Bu kişi Aşık Cünun'dur (Tofik Kızı, 2005: 20)

Köroğlu destanının Azerbaycan varyantlarında Hz. Ali kültüyle ilgili doğu varyantlarındakine benzer bir motif destanın Ağca Guzu kolunda karşımıza çıkmaktadır. Ağca Guzu kolu Hz. Kültü bakımından zengin bir koldur.

> Köroğlu'nun çoh civan vaktiydi. O ki Hasan Paşa atasının gözlerini soydurdu. , sonra başlarına neler geldi, o hamıya belidi….
>
> Deyeller, Goşabulağın üstünde Hazret Ali bir bir nurani goca sıfatında gelip sağ elini Koç Köroğlu'nun kureyine vurdu. Ona iğitlik badesi içirtdi. Dedi.
>
> -Köroğlu, menim sözüme inan, sen Köroğlu'san, heç vakt heç kime mağlup olmayacaksan!

Aynı kolda Hasan Paşa'nın askerlerinin etraflarını sarmalarından endişelenen Bilgeys Hanıma Köroğlu ""Bilgeys Hanım, sen hiç niyaran galma. Men ağamın elinnen cam dolu bade içmişem. Mana hiçbir şey olması döyulu" diyerek Hz. Ali'nin kendisine yardım edeceğini söyler. Nigar Hanım, Cafer Paşa'nın kervancı başını tutsak eden Köroğlu'na güçsüzlere eziyet ettiği için kızar, onu ağası Ali'ye şikayet edeceğini söyler. Köroğlu da: "Bu gücü-guvveti mana Eli özü verip, özü da biler, sen onun işine garışma" diyerek Hz. Ali'den yardım aldığını bildirir. Köroğlu Perzad'a hitaben: "Adam ol adamlara garış. Mecbur eleme ki, elimi gılınca aparam, seni parça parça eleyim. Menim gılıncıma Hz. Eli'nin eli deyip. Bu gılıncın gavağında cadu nedi, pıtı nedi, şahmar nedi…(İdrisi, 1994: 1, 5, 16-17, 30).

Sonuç olarak Türk destan geleneğinde kahramana yardım eden olağanüstü kişiler arasında önemli bir yere sahip olan Hz. Ali'nin çok varyantlı bir destan olan Köroğlu'nda da aynı fonksiyonla yer aldığı görülmektedir. Hz. Ali Köroğlu destanının Doğu (Türkistan) varyantlarında daha fantastik motiflerle yer alır. kahraman onun nefes oğludur. Kahramanın yenilmezliğini o sağlar. Kimi varyantlarda ise sadece adından bahsedilir. Bir pir ve koruyucu olarak anılır. Bütün bunlarda Hz. Ali mezhep eksenli değil, bir kısmını yukarıda izah ettiğimiz değerlendirmelerle yer alır.

Kaynaklar

Abbaslı, İsrafil. (2005). *Koroğlu (Paris Nüshası)*. Bakı: Şark-Garp Yayınları.

Arıkan, Metin.(Hzl.) (2007). *Kazak Destanları I/Köroğlu'nun Kazak Anlatmaları.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bayat, Fuzuli. (2009). *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Boratav, Perev Naili. (1984). *Köroğlu Destanı*. İstanbul: Adam Yayınları.

İdrisi, Habib. (1994). *Çoktur Köroğlu'nun Yaşı*. Erzurum: Taş Medrese Yayınları.

Karadavut, Zekeriya. (2002). *Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı.* Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Mehmet, Abdülhakim. (Hzl.). (2011). *Uygur Halk Destanları III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ok, Zeynep Begüm. (2018). *Köroğlu Destanının Karakalpak Varyantı*/ Äwez›in Evlenişi, Arap Reyhan, Qırmandali, Bazergen Kolları)/ İnceleme-Metinler. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü lisan tezi.

Şahin, Halil İbrahim. (2010). *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Kömen Yayınları.